

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOLOGY

e-ISSN: 1694-8874

№1(3)/2024, 1-11

УДК: 904. 83'373.6

DOI: [10.52754/16948874_2024_1\(3\)_1](https://doi.org/10.52754/16948874_2024_1(3)_1)

**МАДАНИЯТТЫН УЛАНЫШЫ: БАЙЫРКЫ ЖАНА ОРТО КЫЛЫМДАРДА
КЫРГЫЗСТАНДЫН АЙМАГЫНДА ЖАШАГАН ЭЛДЕРДИН БАШ КИЙИМДЕРИ**

ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ КУЛЬТУРЫ: ГОЛОВНЫЕ УБОРЫ НАРОДОВ, ПРОЖИВАЮЩИХ
В РЕГИОНЕ КЫРГЫЗСТАНА В ДРЕВНИХ И СРЕДНЕВЕКОВЫХ ВЕКАХ

CULTURAL CONTINUITY: TRADITIONAL HEADDRESSES OF THE PEOPLE LIVING IN
THE REGION OF KYRGYZSTAN IN THE ANCIENT AND MEDIEVAL AGES

Табалдыев Кубатбек Шакиевич

Табалдыев Кубатбек Шакиевич

Tabaldyev Kubatbek Shakievich

т.и.д., профессор, Кыргыз-Түрк “Манас” университети

д.и.н., профессор, Кыргызско-Турецкий университет «Манас»

Doctor of Historical Sciences, Professor, Kyrgyz-Turkish University “Manas”

kubatbek.tabaldiev@manas.edu.kg

Абдиев Таалайбек Камбарович

Абдиев Таалайбек Камбарович

Abdiev Taalaibek Kambarovich

ф.и.к., доцент, Кыргыз-Түрк “Манас” университети

к.ф.н., доцент, Кыргызско-Турецкий университет «Манас»

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kyrgyz-Turkish University “Manas”

taalay.abdiev@manas.edu.kg

МАДАНИЯТТЫН УЛАНЫШЫ: БАЙЫРКЫ ЖАНА ОРТО КЫЛЫМДАРДА КЫРГЫЗСТАНДЫН АЙМАГЫНДА ЖАШАГАН ЭЛДЕРДИН БАШ КИЙИМДЕРИ

Аннотация

Улуттук баш кийим - элдик материалдык маданияттын үлгүсү. Ар улуттун салттуу баш кийимдери археологиялык жана этнографиялык материалдардан белгилүү болгон окшош этаптардан өтөт. Бул этаптардан кыргыз элинин баш кийими болгон калпак да басып өткөн. Калпактын формалары байыркы доор, орто кылымдардагы жана жаңы заманда петроглиф, сүрөт, барельеф түрүндө чагылдырылган. Макалада калпакты археологиялык, этнографиялык жана фольклордук сыяктуу бири-бирин толуктап турган ар кандай булактарды пайдалануу менен бирдиктүү көрүнүш катары ретроспективдүү изилдөө ыкмасы колдонулду. Андан сырткары макалада калпактын этимологиясын чечмелөө аракети жасалды.

Ачкыч сөздөр: улуттук баш кийим, калпак, тиграхауда сактары, петроглифтер, этимология.

ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ КУЛЬТУРЫ: ГОЛОВНЫЕ УБОРЫ НАРОДОВ, ПРОЖИВАЮЩИХ В РЕГИОНЕ КЫРГЫЗСТАНА В ДРЕВНИХ И СРЕДНЕВЕКОВЫХ ВЕКАХ

Аннотация

Национальный головной убор является образцом народной материальной культуры. Традиционные головные уборы каждого народа проходят схожие этапы, известные по археологическим и этнографическим материалам. Через эти этапы прошел и калпак, которая является головным убором кыргызов. Формы калпака изображены в виде петроглифов, картин и барельефов древности, средневековья и современности. В статье использован метод ретроспективного исследования калпака как единого явления с использованием различных взаимодополняющих источников, таких как археология, этнография и фольклор. Кроме того, в статье предпринята попытка интерпретации этимологии названия “калпак”.

Ключевые слова: национальный головной убор, калпак, саки-тиграхауда, петроглифы, этимология.

CULTURAL CONTINUITY: TRADITIONAL HEADRESSES OF THE PEOPLE LIVING IN THE REGION OF KYRGYZSTAN IN THE ANCIENT AND MIEVEVAL AGES

Abstract

The national headdress is an example of folk material culture. Traditional headdresses of each people go through similar stages, known from archaeological and ethnographic materials. The Kalpak, which is the headdress of the Kyrgyz people, also went through these stages. The forms of kalpak are depicted in the form of petroglyphs, paintings and bas-reliefs of Antiquity, the Middle Ages and Modern Times. The article uses the method of retrospective research of kalpak as a single phenomenon using various complementary sources, such as archeology, ethnography and folklore. In addition, the article attempts to interpret the etymology of the name “kalpak”.

Keywords: national headdress, kalpak, Saka Tigraxauda, petroglyphs, etymology.

Киришүү

Өткөн кылымдардагы маданияттардын элементтерин калыбына келтирүү ар кандай изилдөө ыкмалары менен ишке ашат. Алардын бири – археологиялык, тарыхый жана тилдик булактарды салыштырып талдоо. Бул натыйжалуу ыкманы колдонуунун натыйжасында көптөн бери дайынсыз жоголгон деп эсептелген кийимдердин көрүнүшү көп учурда кайра жаралат. Экинчи жагынан, кийимдерди жана баш кийимдерди жасоонун кээ бир ыкмалары азыркы заманга чейин сакталып калган жана ушундан улам алардын келип чыгышы, таралуу аймагы, тигил же бул этникалык чөйрөдө болушунун хронологиялык алкагы тууралуу суроолор изилдөөчүлөрдү кызыктырбай койбойт.

Орто кылымдардын соңундагы Теңир-Тоо көчмөндөрүнүн кургандарын изилдөөдө аялдардын көрүстөндөрүнөн кайыңдын калың кабыгынан жасалган цилиндр формасындагы буюмдардын калдыктары табылган. Анын жанынан кайың кабыгынын жука катмарларынын сыныктары, ромб формасындагы жасалгалар чыккан. Адатта, алар көмүлгөн аялдын башында болуп, анын жанынан көптөгөн мончоктордун калдыктары кездешет. Көп учурда мончоктор ромб сымал жасалгалардын четинде болот, тагыраак айтканда, алардын четтерине тигилген. Биз аларды адегенде Орто-Нарын, Каракужур, Кочкор өрөөндөрүнөн тапканбыз. Кийинчерээк алар 2002-жылы Алай өрөөнүнөн табылган. Ошентип, мындай табылгалардын таралуу аймагы акырындык менен кеңейүүдө.

Материалдар

Топтолгон материал баш кийимдин сырткы көрүнүшүн калыбына келтирүүгө мүмкүндүк берди. Ал бир нече бөлүктөн – цилиндр жана трапеция формасындагы бөлүктөрдөн турат. Алар бири-бирине кошулуп, баш кийимге жабыштырылган. Жогоруда белгиленген ромб түрүндөгү деталдар кулактын эки жагына кооздук катары илинген. Археологиялык табылгаларды жазма булактардын маалыматтары менен салыштыргандан кийин биздин реконструкциябыз реалдуу болуп калды.

XIII кылымдагы европалык саякатчы Плано Карпининин эмгектеринде монгол аялдарынын баш кийимдери жөнүндө төмөнкүдөй маалыматтар бар: «На голове же они носят нечто круглое, сделанное из прутьев и коры, длиною в одинь локоть и заканчивающееся наверху черырехугольником, и снизу доверху этот (убор) все увеличивается в ширину...» (Путешествия в восточные страны Плано Карпини и Рубрука, 1957, б. 27). Ушул эле баш кийимди монгол чөйрөсүндө болгон саякатчы Рубрук мындай деп сүрөттөгөн: «...носят украшение на голове, именуемое бокка, устанавливаемое из древесной коры или из другого материала, который они могут найти как более легкий, и это украшение – круглое и большое, насколько можно его охватить двумя руками; длиною в одинь локоть и более, а вверху – черырехугольное, как капитель колонны» (ошондо эле, б. 100). Ушундай эле сүрөттөмө «гу-гу» деп аталган кытай булагында бар. Алар Юань династиясынын канышаларынын 26 портретинде тартылган. Бул баш кийим көп кулондору менен айкалышкан Кристенсендин «Монгольские прически» деген сүрөтүндө бар жана андан Юань канышасынын кайың кабыгынан жасалган баш кийими кездеме менен капталганын жана мончоктор менен кооздолгонун көрүүгө болот (Вяткина, 1960, б.1999).

Жазма сүрөттөмөлөрдөн тышкары, XIV кылымдагы «бохта» деген ушундай баш кийим перс миниатюраларында жана Рашид ад-диндин китебинде чагылдырылган (Die mongolen und weltreih, 1989. Сүрөт: 19, 24). Алар Монголия, Алтай жана Чыгыш Европадагы

Алтын Ордо эстеликтеринен табылган археологиялык табылгалар менен тастыкталат (Довоин, 1991, б. 12; Тишкин и др., 2002, б. 95).

1-сүрөт. Шөкүлө.

1998-жылы Кытай Монголиясындагы Шанхи провинциясында аким жана анын жубайы жан-жөкөрлөрү менен тойлоп жатканы тартылган дубал сүрөт табылган. Жогорудагы баш кийимдин сырткы көрүнүшүн бул жерден да даана көрөбүз. Бул Евразиянын тоолуу-талаа зоналарында ушул баш кийимдин кеңири таралганын көрсөтүп турат. Аларды монгол аялдары гана эмес, батыш аймактардагы түрк элдеринин, урууларынын өкүлдөрү да кийишсе керек. Баш кийимдер табылган кээ бир көрүстөндөрдөн түрктөрдүн, тагыраак айтканда, кыпчактардын жана кыргыздардын сөөк коюу каада-салттарынын белгилерин байкоого болот.

Сүрөттөргө жана археологиялык табылгаларга караганда, баш кийим түрдүү варианттарда жасалган. Варианттар жылдын мезгилине жараша болгон же алардын түрлөрү ар кандай социалдык катмарларга жараша айырмаланган. Бул баш кийимдер балдардын жана аялдардын көрүстөндөрүндө кездешпейт, ушундан улам аларды күйөөсү бар аялдар кийген деп айтууга болот.

Аялдардын бул баш кийими кыргыздарда бүгүнкү күндө да бар: *шөкүлө* «богато украшенная конусообразная шапка молодой женщины» (Юдахин, 1965, б. 912). Ушундай эле баш кийим казактардан да кездешет: *сэкуле* «головной убор невесты, украшенный драгоценными камнями и различными узорами и фигурами». Кыргыз шөкүлөсү жана анын элдик этимологиясы Г.Жумакунованын эмгегинде кеңири сүрөттөлгөн:

Отото, диңсе сайынтып,
Тоту куштун канатын

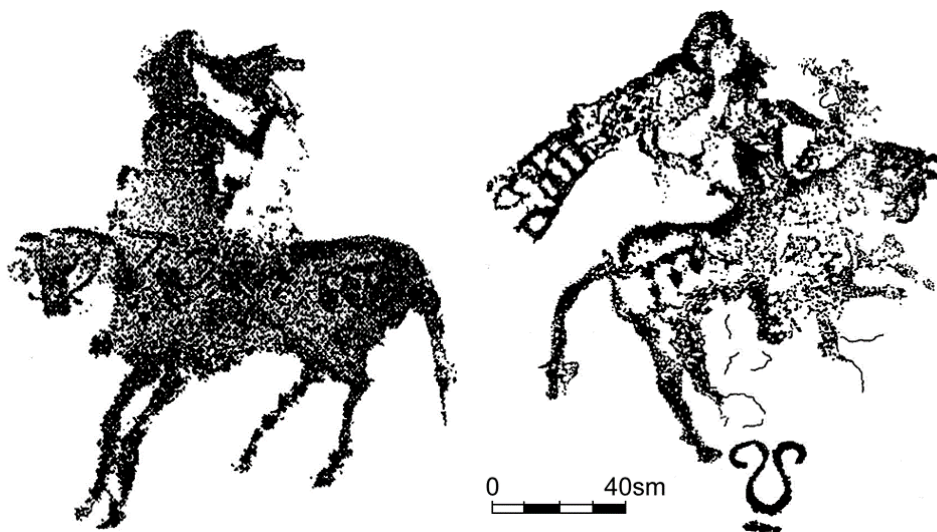
Төбөсүнө жайылтып,
 Берметтен кылып беттигин,
 Кавхар таштан көз кылып,
 Зери, заабар асыл таш
 Чекеге кылып четтигин,
 Алтындан айдар тактырган
 Катеп байлап көкүлгө,
 Атын коюп шөкүлө.
 Шөкүл деген калмактын
 Жасоо деген сөзү экен

Кыргыз уулу баарың бил... (Жумакунова, 2006, б. 53).

Автор элдик этимологияга таянып, тилдик маалыматтардын негизинде түрк жана монгол элдеринин баш кийимин туюндурган *шөкүлө* деген жалпы аталыш монгол тектүү болушу мүмкүн деп эсептейт (Жумакунова, 2006, б. 53).

Кийимдерди жана баш кийимдерди изилдөө булактарынын дагы бир тобу – алгачкы темир дооруна жана орто кылымдарга таандык аскага тартылган сүрөттөр. Муну Борбор Азия чөлкөмүнүн аска-зоо сүрөттөрү боюнча булактарды карап чыгуу ачык далилдейт.

Биз 1998-жылдан 2004-жылга чейин Кочкор өрөөнүнүн түштүк-чыгышынан бир катар байыркы түрк рун жазма эстеликтерин тапкан элек. Профессор С.Г. Кляшторный алардын VIII кылымдын биринчи жарымына таандык экендигин аныктаган. Кочкор жазууларынын өзгөчөлүгү таштагы эки жазуунун сүрөт менен коштолгонунда. Мындагы жазуулар менен тартылган сүрөттөрдүн бир мезгилге таандык экендиги талашсыз. Ал эми эки сүрөттө жазуу жок, бирок техникасы жана аткарылышына караганда, аларды бир эле сүрөтчү чеккен. Сүрөттөрдүн бараандуулугу, чиймелердин чондугу, деталдардын бай жасалгасы, мазмуну жана аны коштогон жазуулар сүрөттөлгөн каармандын атактуулугунан кабар берет. Окулушуна караганда, табылган жазуулардын көбү бир эле темага таандык, тактап айтканда алар алар он ок уруусунан чыккан Адыктын урматына чегилген. Бардык сүрөттөрдө атчандын башында төбөсү бийик баш кийим бар. Алардын экөө канат сайылган учтуу шлемге окшош. Кийинки эки сүрөттө түбү кайрылган кийиз калпакка окшош баш кийимдер тартылган.

2-сүрөт. Куш кармаган эр кишинин сүрөтү. (Көк-Сай, Кочкор району).

Мындай баш кийимдин сүрөттөлүшүн орто кылымдагы жазма булактан табабыз. Кытай династиясынын жылнаамасынын кыргыздар жөнүндөгү бөлүмүндө, Н.Я.Бичуриндин котормосу боюнча, аскадагы сүрөттүн баш кийимине окшош баш кийим сүрөттөлөт: «...Ажо зимою носит соболью шапку, а летом шляпу с золотым ободочком, с коническим верхом и загнутым низом. Прочие носят белые валяные шляпы» (Бичурин, 1950, б. 352). Ал эми Н.В. Кюнердин толукталган котормосунда мындай баяндалат: «В этом царстве все жители обнажают головы, заплетают волосы. Одежда сходна туцзюэсской (тюркской –Т.К.). Зимой делают шапки из соболя. Летом золотом украшают шапку, заостряют маковку и свертывают конец. Подчиненные делают шапки из войлока, в остальном покроем, в общем, одинаков» (Кюнер, 1961, б. 58; Караев, 1994, б. 16). Орто кылымдагы ушул маалыматтарга таянсак, кыргыздар менен казактардын гана эмес, башка түрк элдеринин да күнүмдүк турмушунда кийилген калпак жана бөрк жогоруда айтылгандарга туура келгенин даана элестетүүгө болот.

Калпак – бир эле кыргыз тилине эмес, түрк тилдеринин дээрлик бардыгына тиешелүү орток сөз жана ар түрдүү маанилик айырмачылыктары менен түрк тилдеринин бардыгынан кездешет. Түркчө жазма эстеликтерде XV кылымдан баштап учурайт. Ал эми эски орус летопистеринде 1152-жылы черные клобуки < кара «черный/е» калпак «клобук/и» деп эскерилген.

Анализ

Калпак сөзүнүн негизги мааниси – «эркектердин кийизден жасалган төбөсү бийик баш кийими». Этимологдор бул сөздүн келип чыгышын төмөнкүдөй түшүндүрүшөт: *унгусу кап* «сосуд, мешок» + *ла* этиш жасоочу мүчө > *кап-ла* «окружать, охватывать» + *к* этиштен атооч жасоочу мүчө > *каплак*. Бирок метатезанын натыйжасында бул сөз *калпак* болуп калган. Өтмө маанисинде *ак калпак* кыргыз этнониминин синоними катары кабыл алынат. Бул сөз айкашы *кара калпак* аталышы сыяктуу этнонимдик мааниге ээ болбогону менен туруктуу мааниге ээ (Жумакунова, 2006, б. 48-49).

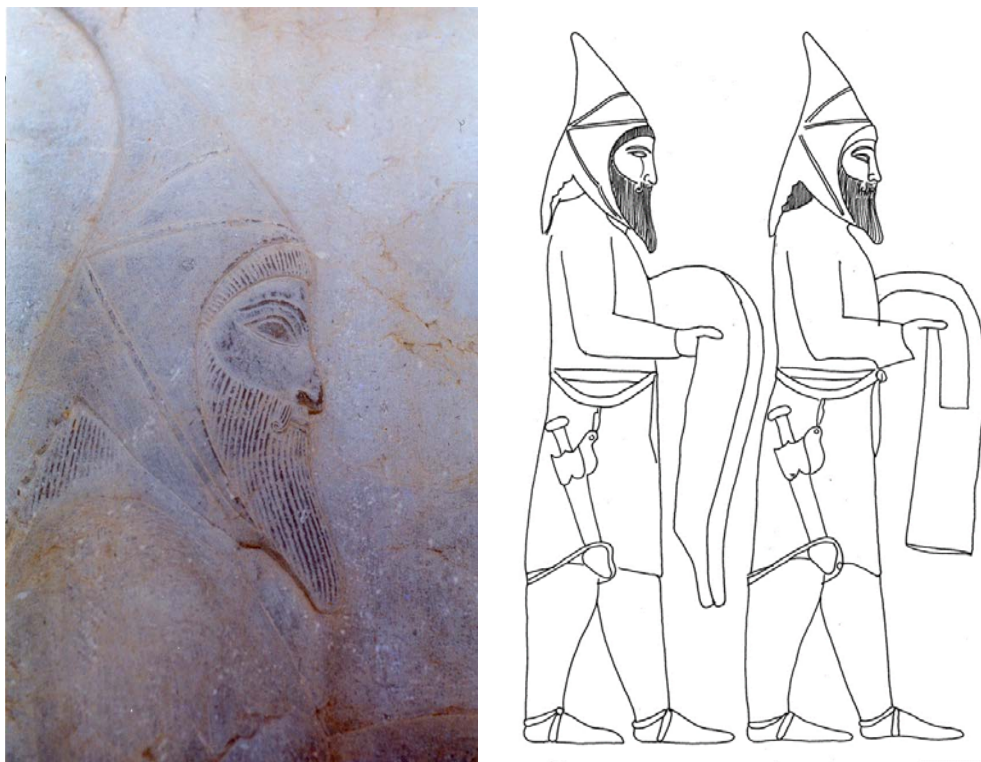
3-сүрөт. Калпак

Бөрк сөзү да азыркы түрк тилдеринин дээрлик бардыгында бар: кырг. бөрк, алт. бөрүк, хак. пөрик, шор. пөрүк, тув. бөрт, түрк. бүрүк, бөрк, азерб., ног., уйг., бөрк, каз. бөрик. Мааниси да бардык тилдерде окшош: баш кийим; *өтмө*. мыктын башы. Ушундай эле мааниде монгол тилдеринен да кездешет: монг. бурхуул, халх. бурх «шапка, шляпа» (Севортян, 1974, б. 258). Азыркы кыргыз тилинде бул сөз сейрек колдонулганы менен анын түрдүк аталыштары сакталып калган: *жыга бөрк* «ханская шапка», *суусар бөрк* «шапка с куньей опушкой», *кундуз бөрк* «шапка из меха выдры». Көрүнүп тургандай, бул аталыштар жогоруда сөз болгон жазма эстеликтеги маалыматтар таң каларлыктай үн алышып турат. Окумуштуулардын ою боюнча, түрк-монгол тилдериндеги бөрк ~ бүрүк ~ бурх ~ пөрк деген сөздүн өзөгүндө бөрү-, бүрү-, бүркө- «покрывать, закрывать» деген этиш турат (Жумакунова, 2006, б. 46-47). Булардын акыркысы кыргыз тилинде азыр да активдүү колдонулат.

Ошентип, биздин оюбузча, биринчиден, аскадагы сүрөттөр менен жазма булактардан алынган маалыматтардын ортосундагы байланышты байкоого болот. Экинчиден, ушундай эле байланыш орто кылымдардагы түрктөр менен кыргыздардын жана азыркы кыргыздар менен казактардын маданияттарынан да сезилет.

Андан ары тереңдей турган болсок, бүгүнкү күндө сак доорундагы баш кийимдер боюнча бир топ маалыматтар бар. Аска таштагы сүрөттөрдөн, Персепол жана Бехистун рельефтеринен, археологиялык булактардан байыркы көчмөндөрдүн төбөсү бийик баш кийимдерин көрөбүз. Ал турсун жазма эстеликтерде да сактардын бир тобунун – тиграхаудалардын аты алардын төбөсү учтуу баш кийимдеринен улам келип чыкканы баяндалат. Тактап айтканда, байыркы перстер сактардын бир тобун алардын кийген баш кийиминен айырмалашкан. Ушунун өзү азыркы кара калпактарды жана азыркы ак калпак кыргыздарды эске салып турат. Жогоруда сөз болгон баш кийимдин болгонун Иссык курганынан табылган сак өкүмдарынын баш кийими тастыктайт.

4-сүрөт. Тиграхауда сактары (Бехистун аскасы, Иран).

Сактар менен алардын замандаштарында учтуу баш кийимдердин түрдүү варианттары болгон. Мисалы, Алтайдагы Пазырык маданиятына таандык Үкөк көрүстөнүнөн баш кийимге окшош кийиз буюмдардын кызыктуу үлгүлөрү табылган. Алар көрүстөндөгү эркек кишинин сол ийinine жакын жайгашкан. Мындан тышкары ал жерден катуу пластиналар, жаанын жыгач бөлүктөрү, жебенин жыгачы менен учу да табылган. Калпактардын биринин ичинен кирич тагыла турган оюгу бар курама жаанын жыгач бөлүгү чыккан.

Изилдөөчүлөрдүн ою боюнча, «их могли использовать как нарядных съёмных чехлов для верхней части луков и для прикрытия концов стрел. Иными словами, войлочные «колпаки» - это верхние части горитов, благодаря которым гориты становились «глухими»... Войлочные детали колпака скроены так, что по форме они соответствуют верхней трети асимметричного лука, но никак не голове человека (хотя при желании «колпак» мог натягиваться на макушку). Войлочные колпаки из «замерзших» могил Укока представляют собой нарядные съёмные чехлы погребальных и парадных «глухих» горитов» (Полосьмак, 2001, б. 174-181). Биз кызыгуудан улам чиймелер боюнча кийизден жасалган буюмдардын варианттарынын бирин жасап көрдүк. Бизди таң калтырганы, ал формасы жагынан кыргыздын калпактарына окшош болуп чыкты. Эгер жогорудагы кийиз буюмдар баш кийим болсо, анда бул маданияттын уландысы болуп чыгат.

Ушул жерде белгилей кете турган эки жагдай бар. Биринчиси – жогоруда айтылган калпак сөзүнүн этимологиясы. Жогоруда айтылгандай, калпак сөзү капта- деген этиштен келип чыккан. Андан «капкак» деген маанини туюндурган капкак > калпак сөзү пайда болгон. Экинчиден, калпак сөзү баш кийим маанисинен тышкары айрым түрк тилдеринде «бир нерсени жабуучу капкак» деген маанини да туюндурат. Мисалы, башкыр, татар тилдеринин диалектилеринде самоордун капкагына карата колдонулат. Түрк тилдеринен орус тилине өткөн колпак деген түркизмде да «шапка» жана «крышка, покрывка» деген эки маани бар. Ушундан улам Пазырык маданиятында да жогоруда айтылган кийиз буюм баш кийим катары да, саадактын капкагы катары да колдонулушу мүмкүн деп божомолдоого болот.

Эгер бул чынында эле баш кийим болсо, анда көпчүлүктү, албетте, бул баш кийим кайсы урууга же элге таандык деген суроо кызыктырат. Албетте, бул буюмдун бычымы жана сырткы көрүнүшү боюнча кыргыз калпагына жакын экенине таянуу менен эле кыргыздар менен пазырык элинин ортосунда түз этногенетикалык байланыш бар деп айта албайбыз. Адамдын жумшак ткандарынын калдыктарынын, ошондой эле мумияланган денелердин табылышы менен ДНК чынжырлары алынган жана Пазырык эли менен Батыш Сибирдин азыркы самодий элдеринин ортосундагы генетикалык жакындык тастыкталган. Алардан кийин пазырыктарга эң жакыны казактар менен уйгурлар болуп чыккан (Полосьмак и Молодин, 2000, б. 85).

Кийинчерээк Пазырык калкынын бир бөлүгү түрктөр менен аралашып, аларга сиңип кеткен. Пазырык эли, изилдөөлөргө караганда, иран тилдүү болгон жана юэчжи деп аталат (Савинов, 2002, б. 151). Биз мында тилге жана этногенетикага байланышкан бул татаал маселеге токтолбостон, пазырык элинин, түрктөрдүн, кыргыздардын жана казактардын ортосундагы маданий элементтердин уландысы жөнүндөгү маселени талкуулоого кызыкдарбыз. Берел дөбөлөрүн изилдеген З.С. Самашев мындай деп белгилеген: «Образцы древних номадов явились прообразами изобразительного, декоративно-прикладного искусства казахов» (Самашев и др., 2000, б. 48).

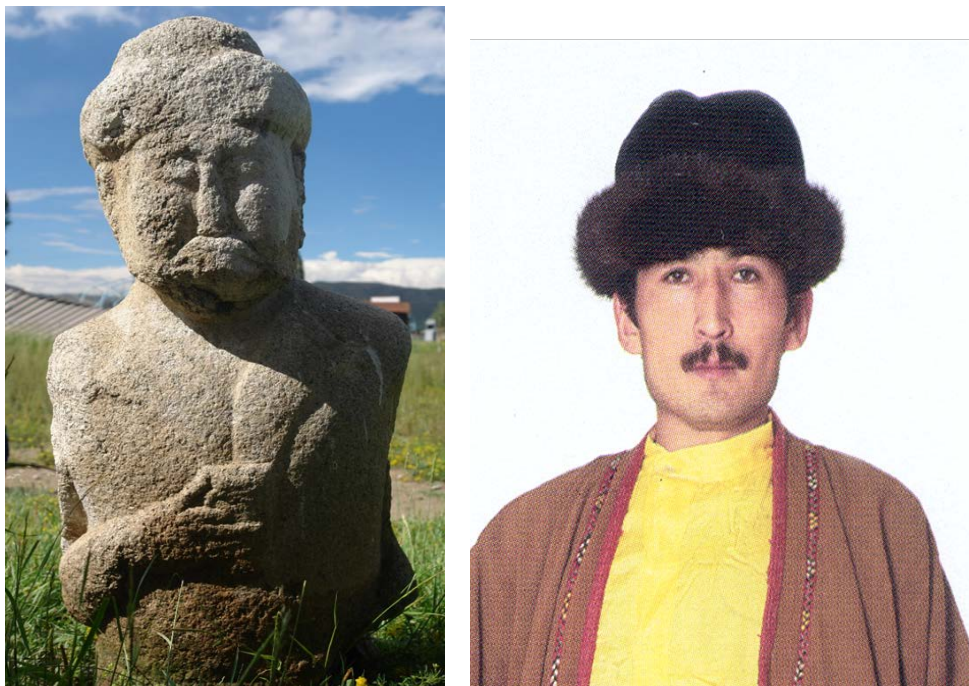
5-сүрөт. Пазырык калпактарынын Евразиядагы параллелдери.

Белгилүү болгондой, кыргыздардагы салттуу баш кийимдин дагы бир түрү – тебетей. Этимологдордун ою боюнча, бул сөздүн келип чыгышы төбө менен байланыштуу, тактап айтканда, бул аталыш төбө деген сөзгө кичирейтүү-эркелетүү маанисиндеги –тай (-тей) мүчөсүнүн жалганышынан жаралган (Орузбаева, 1958, б. 23). Соңку мезгилдерде Ысык-Көлдүн Тоң аймагынан орто кылымдарга таандык тебетейчен балбал табылган жана азыркы кыргыз тебетейинен көп айырмаланбаган бул баш кийимде калпактын да айрым элементтери байкалат. Балбалдын эстампажын жасаган учурда балбалдын тебетейи азыркыдай туюк эмес, анда эки талаанын изи бар экендиги аныкталган. Ушунун өзү эле тебетейдин миң жылдан узак тарыхы бар экендигин тастыктап турат.

Салт боюнча тебетейди жаш кыздар да кийишкен, ушундан улам тебетейчен кыз деген аталыштын өзү эле анын күйөөгө чыга электигин билдирген, анткени аялдар турмушка чыккандан кийин жоолук салынышкан же элечек кийишкен.

Жыйынтык

Жогоруда айтылган баш кийим, хронологиялык узак мезгилге карабастан, кыргыздардын, казактардын жана пазырыктыктардын айрым маданий салттарынын окшоштугун көрсөтүшү мүмкүн. Мындан тышкары, археологиялык-этнографиялык материалдардын негизинде ала кийиз, шырдак жана кийиз ат жабдыктарын жасоо ыкмалары окшош экендигин айта алабыз. Бул маданий элементтер тигил же бул даражада кыргыздарда сакталып калган.

6-сүрөт. Тебетейчен балбал жана азыркы тебетей (Көл-Төр, Тоң району).

Адабияттар

1. Бичурин, Н.Я. (1950). *Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена*. Том. 1. Москва-Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР.
2. Вяткина, К.В. (1960). «Монголы Монгольской Народной Республики. (Материалы историко-этнографической экспедиции Академии наук СССР и Комитета наук МНР 1948-1949 гг.)». *Восточно-азиатский этнографический сборник. Труды ИЭ. Новая серия. Т. 60*. Москва, Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР. [Ленингр. отд-ние], сс. 159-271.
3. Довойн, Баяр. (1991). *Каменные изваяния Восточной Монголии*. Автореферат канд. дисс. Улан-Батор.
4. Жумакунова, Г. (2006). *Бытовая лексика эпоса «Манас» в сравнительно-историческом освещении*. Бишкек: Илим.
5. Караев, О. (1994). *Восточные авторы о кыргызах*. Бишкек: Кыргызстан.
6. Кюнер, Н.В. (1961). *Китайские известия о народах Южной Сибири, Центральной Азии и Дальнего Востока*. Москва: Издательство восточной литературы.
7. Орузбаева, Б.О. (1958). *Кыргыз тилиндеги сөз жасоочу аффикстер: Кыскача маалымат*. Фрунзе: Илим.
8. Полосьмак, Н.В. (2001). *Всадники Укока*. Новосибирск: «ИНФОЛИО-пресс».
9. Полосьмак, Н.В., Молодин, В.И. (2000). «Памятники пазырыкской культуры на плоскогорье Укок». *Археология, этнография и антропология Евразии* 4 (4).
10. *Путешествия в восточные страны Плано Карпини и Рубрука*. (1957). Редакция, вступительная статья и примечания Н.П. Шастиной. Москва: Гос. изд-во геогр. лит-ры.

11. Савинов, Д.Г. (2002). *Ранние кочевники Верхнего Енисея (археологические культуры и культурогенез)*. СПб.: Издательство С. Петербургского университета.
12. Самашев, З., Базарбаева, Г., Жумабекова, Г. и Сунгатай, С. (2000). *Берел*. Алматы.
13. Севортян, Э.В. (1974). *Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на гласные*. Москва: Наука.
14. Тишкин, А.А., Горбунов, В.В., и Казаков, А.А. (2002). *Курганный могильник Телеутский взвоз-1 и культура населения Лесостепного Алтая в монгольское время: Монография*. Барнаул: Изд-во Алт. Ун-та.
15. Юдахин, К.К. (1965). *Киргизско-русский словарь*. Москва: Советская энциклопедия.
16. *Die Mongolen und ihr Weltreich*. (1989). Ed. by Arne Eggebrecht, Eva Eggebrecht, Manfred Gutgesell, Hansgerd Göckenjan, Walter Heissig, Claudius C. Müller, Erhard Rosner, Michael Weiers. Philipp von Zabern in Herder.